

Școala și adolesceța

Discipline umaniste - Limba română

www.enciclopul.ro

Adolescenții de ieri și de azi: aceleași preocupări, aceeași lipsă de experiență, aceeași tendință de a dramatiza și de a exagera, aceeași căutare a sinelui și a celorlalți, aceeași foame de cunoaștere. Școala și educația se adaptează epocii având ca ideal formarea cetățeanului model pentru societate. În Antichitate, învățământul atenian era bazat pe dialog, pe cunoașterea filosofică și pe studiul științei și al matematicii ca instrument pentru dobândirea adevărului. Valoarea fundamentală a societății era „desăvârșirea metafizică” a omului, după cum spunea discipolul și editorul postum al lui Aristotel, Andronicus, învățământul fiind fundamentat pe studiul teoretic al unor discipline. În opoziție cu sistemul din Atena, spartanii puneau accent pe pregătirea fizică, sportivă, ajutându-i pe discipoli să devină cetățenii perfecti: soldatul desăvârșit, care își servește cetatea până la vârsta de 60 de ani, păstrând vigoarea și spiritul tineresc. Indienii dezvoltaseră un învățământ în trei etape: „auzirea” (preluarea de informații de la un instructor), „reflectarea” (asimilarea individuală a informațiilor) și „aplicarea” (căpătarea de experiențe efective de viață prin folosirea cunoștințelor în situații concrete). Acest model este unul valabil până în zilele noastre, impunând ideea că învățarea este continuă pe tot parcursul vieții. În general, învățământul antic avea un caracter particular, existau mentori și discipoli care preluau cunoștințele înaintașilor și le dezvoltau, adăugând propriile descoperiri. În perioada medievală, în schimb, învățământul capătă un caracter religios, având ca scop principal pregătirea viitorilor clerici (inclusiv primele forme de învățământ universitar aveau un caracter profund religios). Sunt studiate așa-numitele arte liberale, care sunt, de fapt, viitoarele științe umaniste (trivium – logica, retorica și gramatica) și realiste (quadrivium – aritmetica, geometria, astronomia și muzicologia), iar limba de predare era așa numita latină ecleziastică, limba de cult a bisericii de atunci. Odată cu laicizarea învățământului, teologia a devenit doar o disciplină de studiu universitară, alături de știință, matematică, filosofie și istorie antică, la sfârșitul secolului al XVIII-lea dezvoltându-se și sistemul de educație universitar modern, bazat pe cursuri, seminare și laboratoare. În epoca modernă, în Occident, este introdusă educația de masă, în primul rând, ca mijloc de control: conducătorii Prusiei spuneau că o „populație instruită” este o „populație mai obedientă”, motiv pentru care apare, astfel, școala primară obligatorie, măsură care s-a dovedit însă ineficientă pentru acest scop, un număr mai mare de oameni devenind mai conștienți de realitatea

politică. Educația, de-a lungul timpului, a ținut și de „modă”: au fost preluate elemente din modelele altor țări, instrucția fiind adesea asociată și cu „ifose”, dând naștere unei pături de populație cu o cultură limitată dar care se consideră educați, civilizați. Secolul al XIX-lea a însemnat pentru România educație la pension la Paris și guvernante din Franța sau Germania pentru copiii din familiile înstărite. În prezent, educația este și o armă dar și un obiectiv pentru care luptăm: nu trebuie să mai existe limitări de rasă, de etnie sau de sex. Educația transformă vieți și se află în centrul misiunii UNESCO de a construi pacea și de a eradica sărăcia. Este un drept câștigat pentru care s-au jertfit oameni vizionari, pe care trebuie să-l apărăm și să ni-l exercităm.

Adolescenții simt nevoia de a se exprima, sufletul lor frământat caută o supapă prin care să defuleze, iar scrisul este una dintre ele. Unii reușesc să creeze scrieri cu o arhitectură surprinzătoare, care conturează idei și stârnesc sentimente. Un astfel de adolescent deosebit este protagonistul din „Romanul adolescentului miop”, care, deși avea presentimentul vocației sale de scriitor, nu a fost scutit de căutările specifice vârstei, de întrebările chinuitoare, de dorințele și nevoile ființei sale interioare. Lumea-i lăuntrică nu este pe deplin descoperită și înțeleasă, spațiile interioare n-au fost încă cartografiate. Scrisul, așadar, este, pentru „doctor”, prilej de a-și pune întrebări și de a-și găsi răspunsuri. Romanul prezintă o arhitectură psihologică complexă, bazându-se pe simbolistica vieții interioare. Dostoievski folosea termenul de „subterană”, în micro-romanul său „Însemnări din subterană”, pentru a desemna un spațiu interior al fiecăruia, corespunzător subconștientului; un spațiu intim, unde se petrec procese tainice, greu de descoperit. Gânditorii, filosofii, cei care se refugiază în interiorul lor pentru a se descoperi și pentru a-și afla vocea tainică sunt numiți „subteranii” - aceia care preferă clipele de scufundare în ei înșiși plonjării în societatea ale cărei defecte le observă și le inventariază adesea; iar Mircea se încadrează perfect în această tipologie. Sigmund Freud, dezvoltând în anii 1920-1923 teoria psihicului (Psyche) și a personalității complexe, definește în lucrarea sa „Id și ego” trei nivele ale gândirii umane. Astfel, Id reprezintă esența unei persoane, cuprinde instinctele și toate constantele personalității (îl putem asemui subteranei), Ego, conștientul, persoana așa cum se arată ea sieși și, în cele din urmă, Superego, care conține conștiința morală și sinele ideal, adică totalitatea trăsăturilor de personalitate pe care o persoană vrea să le afișeze, imaginea pe care dorește să și-o construiască. Id și Superego sunt nivelurile gândirii subconștiente, iar din echilibrul lor rezultă Ego, un nivel atât conștient, cât și subconștient care, la o persoană cu un psihic sănătos este predominant și responsabil cu luarea de decizii. Astfel, aceste trei niveluri distincte ale personalității se manifestă în mod diferit și au propriile decizii. La „subterani”, glasul Id-ului este foarte important, însă nu este singura voce interioară care se aude. Ego-ul este cel care îl bruiază pe naratorul lui Eliade care încearcă să-și descopere esența ființei scriind și nu ajunge decât la antinomii. Naratorul lui Eliade este preocupat mai ales de Superego, încercând să-și construiască o imagine diferită, unică. Adolescentul miop scrie pentru a se descoperi. Tocmai a pătruns în acest spațiu al „subteranei” și i se pare că cercetându-l, își poate înțelege sinele adevărat. Atunci, încearcă să se conecteze la el și scrie pagini de jurnal ca într-o transă,

străduindu-se să preia cât mai fidel date direct din nivelul subconștient al gândirii sale, pentru ca, mai apoi, să le analizeze pentru a-și contura o imagine clară a ființei sale. Nu șterge nicio afirmație pentru a se putea interpreta cu cât mai mare acuratețe - „Iată o frază stupidă, care nu trebuie ștersă; ca sa îmi aduc aminte mai târziu (...)”. Această descoperire a sinelui îl face să se considere unic, singurul posesor al unei astfel de „subterane”, din acest motiv spune despre Giovanni Papini că „l-am iubit și l-am urât o după-amiază întreagă”: s-a regăsit în opera jurnalistului italian, dar, a realizat și că nu este unic, că „omul sfârșit” era și el un „subteran”, cu preocupări și sentimente asemănătoare. Suferința și autoflagelarea sunt teme importante pentru protagonistul lui Eliade, care are răni sufletești pe care le descrie pe larg, este măcinat de faptul că nu se cunoaște pe deplin, fiind mereu în contradicție - „sunt un adolescent sentimental și visător”, dar, totodată, „nu sunt un adolescent ca toți ceilalți”. El apelează și la suferința fizică, simte „desfătarea” loviturilor de bici pe spate, prin care încearcă să se călească și să se redefiniească. Scrie mânat de o forță interioară inexplicabilă, având premonitoriu conștiința că scrisul este salvarea, ieșirea la lumină și împăcarea cu lumea. Ego-ul personajului lui Eliade este „sediul” unor procese psihice complexe, adăpostește nenumărate dubii, îndoieli, echilibre profund instabile între stări. El suferă mai multe schimbări, personajul încercând să-l abată de la cursul firesc al evoluției sale, să-l formeze, să intervină asupra lui pentru a-l transforma în „sinele ideal”. Scriind în jurnal, personajul își urmărește evoluția și își impune trăsăturile de personalitate: „Eu trebuie să fiu (...) hotărât ca o stâncă, cu ochii încleștați de țintă, cu buzele strivite de furie (...)”. Scrisul are, în acest fel, rol modelator al sinelui. De asemenea, scriind, își exagerează rănilor sufletului, se auto-compătimeste, căutând simpatia și înțelegerea celorlalți. Anticipând o viitoare izbândă literară, pentru că are înrădăcinată convingerea că va deveni faimos, depășirea tuturor caznelor reale și închipuite va sta mărturie a puterii lui de a trece peste obstacole și, în final, a valorii sale autentice. Voluptatea de a scrie despre sine îl caracterizează pe adolescentul miop, care întâmpină bariera imposibilității de a se destăinui complet: scriind jurnalul (un act intim), nutrește speranța că acesta va ajunge sub ochii indiscreți ai cititorilor – nu ar spune „adevărul asupra mea și asupra altora” „într-un roman pe care îl vor citi atâți necunoscuți, în fata cărora nu trebuie să apar cu toate slăbiciunile mele...”. Scrisul are ca scop și construirea „sinelui ideal”, prezentarea Ego-ului ca pe un Superego. Își dorește gloria literară și scrie conștientizând mulțimea de ochi ațintiți asupra scrierii sale. Scrie mânat și de dorința de răzbunare pentru că nu a fost înțeles și apreciat și își dorește ca succesul să îi trezească la „realitatea” lui pe toți cei care l-au contestat sau minimizat. Talentul lui literar trebuie să contrabalanseze lipsa de pricepere la matematică și să-i confere o autoritate, chiar în fața profesorilor. Prin scris, își maschează incapacitățile și se disculpă în fața cititorilor pentru „inertă” sa, fiind un personaj al non-acțiunii, delăsător și lipsit de voință. Scrie din pasiune și de câte ori are ocazia – colaborează frecvent într-o revistă literară și nu o face cu gândul la recompense pecuniare, ci ca să-și satisfacă orgoliul și nevoia de afirmare. Romanul, însă, este mai mult decât o scriere care să-i facă numele cunoscut: este acea scriere care îi va substitui Ego-ul cu un Supraego

frumos sculptat, lipsit de timidități și de angoase, care să-i preia locul în lume. Așadar, personajul lui Eliade are o personalitate multi-fațetată: scrie pentru a-și descoperi ființa lăuntrică, pentru a-și desăvârși caracterul și pentru a schimba percepția celorlalți asupra lui. Scrisul este rezolvarea tuturor problemelor pentru el: este o formă de gândire superioară reflecției, ajutându-l să-și ordoneze gândurile, dar și să revină asupra lor și să le analizeze, deși nu-i face tot timpul plăcere; de asemenea, îl ajută să depășească timiditatea de a se comunica. În cele din urmă, scrie pentru a-și împlini menirea de scriitor... Scrisul este, într-adevăr, simbolul dominant în opera lui Mircea Eliade, această temă îmbinându-se cu alte idei fundamentale. Spațiul în care adolescentul se descoperă pe sine, dar în care îi înțelege și pe ceilalți este mansarda sa. Mansarda este un spațiu marcat afectiv, care îi oferă siguranță și protecție, având de asemenea rolul unui spațiu „tampon” care înlesnește tranziția între experiențele solitare, de sondare a psihicului și cele sociale, în care descoperă universul exterior. În acest loc în care citește și scrie, sau în care își cheamă prietenii, adolescentul miop încearcă să se introspecteze, să ajungă la anumite certitudini și să înțeleagă forța unor revelații, este o reflecție a propriei sale ființe, fiind un spațiu cu simbolistică dublă: simultan închis, ferit de priviri indiscrete, uneori complet imiscibil cu lumea exterioară, dar și deschis spre lumea gândurilor și a ideilor, comunicând cu alte spații superioare, accesibile doar prin inițiere. O temă importantă pentru adolescentul miop este iubirea, în privința căreia are o abordare bivalentă, chiar instabilă. Din dorința de a se alinia societății, urmând, astfel, exemplul prietenilor săi, acceptă să ia parte la o plimbare cu o fată în Parcul Carol I. În acest episod, se observă lipsa sa de experiență precum și dorința de a nu se expune: astfel, în loc să-și arate sentimentele adevărate, sacrifică naturalitatea pentru un plan metodic. Calculează însă eronat momentul la care să-și sărute partenera și comite, astfel, o greșală; orgoliul, însă, îl împiedică să-și asume fapta și își acuză partenera de imoralitate justificându-și acțiunea ca pe un „test” pe care i l-ar fi dat fetei. Astfel, îl descoperim pe „doctor” egoist, orgolios, dar totodată prea timid pentru a-și îngădui să se dezvăluie complet. În scrierile sale, dar și în conversațiile cu prietenii – vede iubirea din două perspective. Pe de-o parte, își reprimă orice sentimente de dragoste, pe care le consideră „un semn de slăbiciune”, alterând imaginea de „virilitate” și de superioritate față de prietenii săi pe care vrea să și-o creeze. Pe de altă parte, tânjește la iubire, este stânjenit de lipsa sa de descoperiri pe latura amoroasă, iar aceste bariere autoimpuse îl aduc în punctul în care iubirea nu mai este un sentiment pe care îl descoperă spontan și involuntar, ci un scop în sine. Își dorește cu ardoare să iubească, iar acest deziderat devine atât de important, încât ajunge la o asociere paradoxală dintre iubire și verbul „a trebui”. Astfel, și în legătură cu tema iubirii, protagonistul este dual, încă în căutarea adevărului și a esenței ființei, formulând idei contradictorii și încercând să-și modeleze personalitatea după o matrită care să-l facă unic. Încearcă, în acest mod, să se decică de unele trăsături ale vârstei sale, apropiindu-se de idealul său de a fi „neclintit ca o stâncă”. Lingvistul și matematicianul Solomon Marcus inventaria nevoile umane fundamentale, pe care ar trebui să le manifestăm cu toții și care caracterizează orice intelectual. Astfel, aceste nevoi se asociază la adolescentul

miop cu căutările în care se află, cu lipsa experienței și cu procesul de formare prin care trece. Cunoașterea presupune nevoia de a da sens vieții la nivelul cel mai elementar, lumea capătă sens la nivelul cel mai mic prin cunoaștere, iar adolescentul miop este însetat să cunoască lumea din toate punctele de vedere. În cursul inferior, are preocupări științifice. Își dorește să înțeleagă universul pătrunzându-l până la nivel molecular. Descoperă chimia experimentând, își improvizează un laborator și studiază reacțiile. Tot din această nevoie, apelează la metode de studiu organizate - își întocmește ierbare și insectare și studiază anatomie comparată, în încercarea de a înțelege evoluția. Nevoia de greșală este cea pe care nu o conștientizează, dar care îl însoțește pe tot parcursul „călătoriei” sale la nivel subconștient. Traseul său nu este lin, ci este caracterizat de unghiuri drepte, de nenumărate întoarceri bruște: eșecul, incapacitatea sunt cele care îl ghidează, îl fac să-și schimbe atitudinea, acțiunile și țintele. În final, deși dramatizează fiecare greșală, fiecare pas deviat de la drum, resimte fiecare eșec ca fiind răsunător, zdrobitor, exact aceste momente grele sunt cele care îi modelează cursul și îl șlefuesc pe el și îi definesc, în cele din urmă, succesul. Iar, bineînțeles, odată cu nevoia de eșec apare și nevoia de înprospătare, o dorință intrinsecă de schimbare. Simțind că a epuizat tot ce îi poate oferi drumul și că, indiferent cât ar încerca, nu va putea avansa, în capitolul „Incipit vita nova”, vorbește despre hotărârea de a se îndrepta pe o altă traiectorie. Astfel, el face o schimbare: nu schimbă doar profilul sau disciplinele, ci și ideile, gândirea. Acum este pasionat de „alte lucruri”, îl trec „alte gânduri”. Profilul de limbi clasice („modern”) îi oferă „altă atmosferă” și „altă viață”, cu colegi care îl „entuziasmează”. Astfel se vede acțiunea acestei nevoi de noutate, care îi deschide un orizont complet nou, cu uși încă neexplorate și care i se potrivește sufletului său. Fiind o ființă binară, resimte nevoia de bucurie și de mirare, dar își fundamentează gândirea pe îndoială și pe suspiciune. Un moment care îi provoacă sentimente intense, variate, o revelație însoțită de mirare profundă este acela în care îl descoperă pe „Omul sfârșit” al lui Giovanni Papini. Trăiește mirarea în fața cărții care parcă îi descrie viața, bucuria descoperirii cuiva care trăiește și simte la fel, dar, având o personalitate duală, îl și detestă pe jurnalistul italian („l-am urât și l-am iubit”), temându-se să nu fie considerat un plagiator al acestuia. Nevoia de mirare, așadar, se leagă de descoperirea sinelui și a lumii, de înțelegerea personalității proprii și a celorlalți, dar bucuria care vine împreună cu această mirare genuină este umbră de îndoielile și dubiile protagonistului. Îndoiala este un mod de a fi și un mod de a trăi asumat. Este filtrul prin care percepe lumea în mod constant – este simultan apărător vehement și contestatar neînduplecat al ideilor, dar îndoindu-se de orice, în fapt, cumpănește mai bine și, în final, își întărește convingerea. Îndoiala nu este numai o trăsătură proprie, ci și una căutată la ceilalți, pe cei care nu se îndoiesc considerându-i infatuați și lipsiți de o judecată cu adevărat chibzuită. Pe prietenul său Marcu îl ironizează: deși spune că „nu crede în nimic”, „că se îndoiește de toate”, în momentul în care își susține tezele este „foarte puțin sceptic” cu propriile argumente. Se caută pe sine, încearcă să-și regăsească identitatea, dar, în același timp are nevoie să înțeleagă alteritatea. Una din temele fundamentale ale romanului este cunoașterea de sine și descoperirea lumii. Din acest proces al definirii de sine, de

găsire a identității, face parte și descoperirea alterității, a celorlalți. El petrece timp în compania prietenilor, iar apoi, în jurnalele sale îi analizează, le disecă comportamentele și adesea încearcă să se delimiteze de „ceilalți adolescenți” și să se înfățișeze ca fiind unic. Și, deși încearcă să se detașeze cât mai clar de lumea în care trăiește, ascunde în sufletul lui și o nevoie de omenesc și de omenie. Momentul în care protagonistul iese din lumea gândurilor în care se situează de obicei, în care se plasează în afara străfundurilor ființei și trăiește evenimentele ca un participant activ, nu ca un spectator pasiv ori ca un analist calculat este acela când el și prietenii săi merg la colindat, „cu Moș Ajunul”. Cu toții sunt atunci „buni prieteni”, protagonistul le acceptă defectele, exagerările celorlalți fără a face observații critice asupra comportamentului lor și sărbătorește. Astfel, nevoia de omenesc îl face să se integreze perfect în grupul său și să devină un exponent perfect al acestuia, să fie „la fel ca toți ceilalți”, trăind o bucurie sinceră fără a se condamna și a se considera slab. Aceași nevoie de uman, de evadare din claustrul sufletului său în care se închide întotdeauna, îl face și să se bucure de joc, sub toate formele acestuia. Se bate cu bulgări prin vie când merge în vizită la Morariu (un joc competitiv, de tip „agon”) și apreciază rezistența lui „eroică” în fața taberei „polițiștilor” ca pe o adevărată izbândă. Jocurile de tip „mimicry” au o importanță deosebită pentru protagonist: dedică mai multe capitole piesei de teatru de revistă „Un liceu model”, și se simte victorios, alături de colegii săi, la prima repetiție a piesei în fața profesorilor când le vede reacțiile genuine, când sunt ținta ironiilor; este de asemenea, membru al societății „Muza”, unde îl joacă pe duhovnicul lui Don Juan. Viața protagonistului lui Eliade gravitează în jurul a două acțiuni, cititul și scrisul, care îi satisfac cele mai importante dorințe - nevoia de cultură, de a-și forma o imagine asupra lumii și nevoia de a se exprima, de a se comunica lumii. Astfel, privind pe fereastra cărților, descoperă lumea, capătă îndrăzneala de a se lupta cu marile teme și de a-și forma o viziune, se înțelege pe sine descoperindu-și frânturi de suflet în ființele superflue care populează universurile ficționale. Nevoia de cultură se manifestă și în relațiile cu ceilalți - caută prieteni „ai creierelor” cu care să facă schimb de idei și concepții. Iar, în cele din urmă, întreg ansamblul acestor factori îl modelează și îl fac să-și satisfacă nevoia de transcendență („de cățărare”), o nevoie care se asociază și cu o altă față a ființei sale lăuntrice. În finalul romanului, adolescentul miop simte că îl „clatină vânturile”, oscilează între a fi mistic și a fi lipsit de credință. Se simte atras de aceste sfere ce depășesc granițele realului, însă privește frontiera dintre ele cu teamă, nu îndrăznește să o depășească, gândindu-se că ar putea accepta perspectiva mistică și fantastică doar prin „autosugestie”, fără a descoperi cu adevărat calea. Așadar, viziunea sa asupra domeniului misticismului și religiei este duală, definită de îndoiala caracteristică. Din preocuparea instanței narative pentru latura mistică, fiind o demultiplicare a autorului, se va materializa preocuparea sa științifică (studiază istoria credințelor religioase), precum și predispoziția sa pentru simbolistica fantastică. Așadar, „Romanul adolescentului miop” este un roman de formare, este surprinsă evoluția unui personaj complex, dual, oscilant și caracterizat de o îndoială perpetuă; este și romanul formării scriitorului, un veritabil Bildungsroman urmărind povestea trecerii prin perioada adolescenței a unui scriitor, a unui

intelectual și a unui om al cunoașterii, fiind povestea descoperirii sinelui ascuns în scopul pregătirii pentru viață.

Un alt adolescent care se transformă, care se șlefuește și își formează personalitatea este tânărul Marin Preda din romanul memorialistic „Viața ca o pradă”. Copilăria îi este marcată de traiul în satul natal, Siliștea Gumești, o lume autentică, a țărănimii române captive într-un cerc fără ieșire al traiului de pe o zi pe alta. O lume cu oameni adevărați, care nu se sfiesc să spună adevărurile cele mai dureroase privindu-te direct, oameni pragmatici și duri, învățați să-și poarte povara nașterii lor, cărora soarta nu le-a mai dat răgazul să viseze. Copilul inocent privește această lume cu mirare și acest sentiment îl urmează tot timpul în primii ani ai copilăriei. Situația lui școlară este un motiv de mirare, este surprins de propriile performanțe care vin parcă să-i dezechilibreze universul familial, mirarea devine contagioasă și îl molipsește pe tatăl lui. Această mirare va naște sentimentul de mândrie, îl va motiva să facă câteva încercări de a-i oferi o educație pe măsura minții copilului, dar entuziasmul nu va reuși până în final să-i depășească realismul și va renunța să îl susțină. Dar un sâmbure al speranței a încolțit deja și este suficient pentru a-l motiva pe copilul mirat care își întrevide viitorul și își dorește altceva, să-și depășească condiția înscrisă în codul lui genetic, rămânând un truditor, să schimbe sapa cu condeiul. Este perseverent, își dorește să se rupă de mediocritate, să se scuture de sărăcie și să-și afirme creativitatea, talentul, să se remarce și să se impună ca scriitor. Marin Preda resimte influența directă a contextului istoric asupra evoluției sale, fundalul ideologic și politic, precum și evenimentele militare din Al Doilea Război Mondial impunându-i mai multe schimbări ale școlii, perioade de întrerupere a cursurilor. Este nevoit să-și susțină examenele „în particular”, atitudinea sa față de contextul politic și refuzul de a adera la Mișcarea Legionară îi atrage antipatia unor profesori susținători ai acestui curent. Caracterul său se modelează; astfel, „Viața ca o pradă” este roman indirect și Bildungsroman. El este un tânăr inocent, lipsit de experiență, crescut într-un sat tradițional, izolat, lipsit de rafinamentul vieții de oraș, dar, fiind ambițios și perseverent, reușește să-și schimbe destinul, învățând corectura și secretariatul de redacție în câteva zile. Indirect, din fapte, răzbate marea sa putere de muncă, faptul este dispus să-și împartă întreg timpul între două locuri de muncă, îngăduindu-și doar un scurt răgaz de câteva ore de somn în fiecare noapte. Din relația cu celelalte personaje, îl descoperim taciturn, introvertit și un bun ascultător, îi vine greu să se confeseze chiar și celor mai buni prieteni (confesiunea sa în fața lui Miron Radu Paraschivescu în legătură cu opticiana vine greu, după multe insistențe). Este ambițios și dornic să-și afirme identitatea ca scriitor. Se formează în acest meșteșug al scrierii literare, petrecând ore în redacția ziarului „Timpul”, însă, semnificativ este episodul din copilărie în care este fascinat de forța cuvântului, constituind astfel, premisele devenirii lui ca prozator. În același registru este pasiunea sa pentru lectură: „Aveam un gând. Unde puteam eu lucra cel mai bine? În preajma cărților, bineînțeles.”. În final, este surprinsă reușita lui: sfârșește o primă versiune a romanului „Moromeții”, izbutind, astfel, să se individualizeze ca scriitor. Aceeași temă a elevului din mediul rural, care reușește să-și depășească condiția, să se lupte cu sărăcia și cu reticența și lipsa de

încredere a celor apropiați este tratată în nuvela „Budulea taichii”, scrisă de Ioan Slavici. Budulea, fiul cimpoierului din sat, reușește să depășească barierele materiale și preconcepțiile familiei sale, și să beneficieze de o educație înaltă, urmând calea învățământului religios, devenind diacon și, având perspective de a deveni preot odată căsătorit cu una din ficele învățătorului. Mediul urban nu înseamnă neapărat un acces mai ușor la educație și nici o populație mai școlită. Aceste aspecte sunt surprinse cu un realism tragic de autoarea Elena Ferrante în „Tetralogia Napolitană”. În primul volum, „Prietenă mea genială”, în peisajul dezolant al unui cartier sărac și măcinat de violență din Napoli, se detașează prietenia celor două fetițe, Elena și Lina, colege de școală, pentru care școala este percepută ca o șansă de a evada din spațiul sufocant al cartierului. Nu au sprijinul familiei, dar se susțin reciproc și concurența dintre ele le ajută să progreseze. Semnificația titlului este echivocă: Lina este inițial „prietenă genială”, o fată dotată cu o inteligență ieșită din comun, dar care, la un moment dat, abandonează lupta și alege calea căsătoriei, care i se pare, în acel moment, mai facilă și mai rapidă spre țelul ei (se dovedește, însă, că a fost prinsă într-o altă capcană); pe parcursul romanului, Elena preia rolul „prietenii geniale”, concomitent cu transferul năzuințelor Linei în devenirea prietenii ei. Ambiția de a parcurge treaptă cu treaptă școlile, din ce în ce mai greu, o va face pe Elena să devină o persoană educată, o intelectuală autentică, între ea și mediul din care provine apărând un clivaj ireparabil. Tot prin educație, dar parcurgând un traseu cu sincope, va reuși și Lina să-și împlinească potențialul.

Școala și educația sunt teme predilecte în literatura română și nu arareori sunt surprinse aspecte mai puțin favorabile, fiind analizate deficiențe ale metodei de educație și carențe ale sistemului. Ion Creangă evocă în „Amintirile” lui modelul de învățământ de la școala „catihetică”, care se dovedește ineficientă din mai multe puncte de vedere („școala era numai de mântuială; boii să iasă”). Pe de-o parte, programele și manualele sunt lipsite de conținut autentic, urmărind în primul rând formele, definițiile, clasificările, fără a pune accent pe înțelegerea efectivă a materiei. În plus, profesorii le lipsește harul pedagogic, suferă de „turbare de cap și împletitură de limbă”, nu sunt dispuși să explice elevilor, iar, în evaluare, le pretind să memoreze definițiile exact ca în cărțile după care învață. Pe de altă parte, elevii nu sunt capacitați să învețe: unii dintre ei sunt „nebuni” - învață mecanic materia reușind să memoreze întocmai cărțile de studiu, iar alții sunt incapabili să se concentreze la învățatură, fiind mereu cu gândul la „nevoile de acasă”. Ion Luca Caragiale surprinde și satirizează aceleași defecte ale sistemului în ansamblu. „Pedagogul de școală nouă” este un profesor slab pregătit, care, în ciuda afirmării unor concepte teoretice moderne, care ar fi menite să ducă educația la un nivel superior, nu deține cunoștințe elementare: spune că Pământul are patru emisfere, iar „catâr” este un substantiv de gen neutru. În plus, evaluarea nu este echitabilă: pe copiii „mahalagioaicelor” îi supune la un test dur, în încercarea de a le demonstra neștiința în fața mamelor lor, iar copilului familiei înstărite îi adresează întrebări cu răspunsul inclus, ca, în final, să concluzioneze că este un elev „eminke”. Același sistem bazat pe cunoștințe și relații este surprins în schița „Lanțul slăbiciunilor”, în care protagonistul intervine la profesorul de latină pentru un elev „dintr-o

familie bună”, el fiind ultima verigă a unui lung lanț de cunoștințe. Aceleași deficiențe sunt evidențiate și în schița „Bacalaureat”, în care mama intervine pe lângă profesorul de filosofie pentru a le trece copiilor săi Ovidiu, Horațiu și Virgiliu nota 6 la examen, permițându-le, astfel, să aibă o „carieră strălucită”. Exagerarea acestor defecte și declinul educației sunt adesea asociate cu societatea distopică, cea mai rea versiune a lumilor posibile. În „Darul lui Jonas”, de Lois Lowry, accesul la educație și cultură al maselor este limitat. Știința, cultura generală, muzica și arta sunt complet eliminate din învățământ, singurele discipline studiate fiind cele care stau la baza diferitelor meserii la care sunt, la sfârșitul anilor de școală, la doisprezece ani, repartizați de conducători. Doar unul dintre copiii fiecărei generații primește rolul de Primitiv al Memoriei, devenind singurul om cu acces la întreaga cunoaștere ancestrală, la cultură și la istorie, dobândind o perspectivă adevărată asupra lumii în care trăiește. Procesul de educație este într-o proporție și mai mare afectat de societatea totalitară în romanul „O mie nouă sute optzeci și patru”, scris de George Orwell. Manualul de istorie are ca singur scop prezentarea unei versiuni a evenimentelor trecutului din care să reiasă superioritatea tehnică, culturală, socială și politică a Oceaniei conduse de guvernul SOCENG și inferioritatea morală și tehnică a „capitaliștilor”. Acestea sunt schimbate periodic, ca și versiunile vechi ale ziarului de stat, acest „caracter volatil al trecutului” fiind una din tezele ideologiei de stat, care presupune că învingătorii prezentului au dreptul de a prezenta propria accepție asupra trecutului, pentru a se prezenta pe ei înșiși în lumina corectă. Limba este, de asemenea, modificată, fiind introdusă o versiune nouă a limbii engleze, Nouvorba, în scopul de a limita mijloacele de gândire ale populației. În cele din urmă, și principiile morale ale societății sunt alterate. Copiii sunt îndemnați să se detașeze de sentimentul dragostei față de părinți. Fac parte de la vârste fragede din departamente de „Spioni”, devenind, astfel, perfect îndoctrinați în spiritul tezelor SOCENG, dispuși, chiar dornici să-și denunțe autorităților părinții în caz de crimă în gândire, considerându-se, în acest caz, modele de implicare civică și utili idealurilor societății. Și iată cum, educația, un proces menit să înobileze omul, din cauza unor îndrumători nechemăți sau servitori ai unor scopuri malefice, ajunge să schilodească sufletele și să anihileze umanitatea.

Tema școlii a fost surprinsă în diferite ipostaze și în texte lirice. Marin Sorescu, în poezia sa „La lecție”, schițează folosind tehnicile lirismului narativ imaginea elevului neadaptat, pentru care școala după un model clasic de educație este o limitare, prin ilustrarea unui dialog între acesta și un profesor care încearcă să-i afle nivelul de cunoștințe la diferite discipline. Elevul dovedește o mare măiestrie a limbii și a comunicării, reușind să găsească răspunsuri insolite, în registru ironic, ludic, poetic sau imaginativ, la întrebările seci și standardizate ale profesorului, exprimate într-un limbaj comun. Astfel, este sugerată ideea că nu profesorul este cel culpabil pentru ineficiența procesului de educație și pentru neadaptarea elevului, ci barierele impuse de metodă și programă înfrânează dezvoltarea elevului și transformă, astfel, învățarea într-un proces complet nepersonal și lipsit de apropierea afectivă: „inima (...) a fost pierdută”. Instanța profesorului dovedește faptul că este capabilă de a se adapta: observând că elevul

are răspunsuri neașteptate, poetice, îi propune la rândul său o întrebare deschisă, un exercițiu de imaginație: „Știi să faci harta marilor noastre speranțe?”, arătând, astfel, că baierele și canoanele sistemului transformă instanța lirică într-un elev care răspunde „anapoda” la toate întrebările. Un alt nivel al analizei acestui text ar putea conduce la concluzia că interlocutorul este conștiința sau chiar viața însăși, supunând eul poetic la o evaluare. El nu este mulțumit de sine, și nici nu este împăcat cu lumea în care trăiește, poezia încheindu-se cu terțina: „Din toate astea se vede clar / C-o să rămân repetent, / Și pe bună dreptate.”. Langston Hughes, poet american de la mijlocul secolului al XX-lea, preocupat fiind de situația afroamericanilor, se comunică pe sine prin vibrații insolite într-o nouă formă de artă poetică: poezia jazz, un manifest în ritm sincopat, bazat pe improvizație și ușor de adaptat pe ritmuri muzicale. În „Theme for English B” („Temă pentru Engleza B”), folosind tehnica lirismului narativ, abordează tema educației afectată de rasism. Prin monologul unui student afroamerican de la Universitatea din Columbia, singurul care nu este alb din grupa sa, protestează împotriva inechităților din școală, văzută ca micro-sistem social, reprezentativ pentru societatea americană a anilor ‘50. Studenții primesc o sarcină de lucru: un eseu despre ei înșiși, scris cu sinceritate. Această temă îl frământă, în încercarea de a-și găsi identitatea adevărată. Simte că are aceleași pasiuni ca ceilalți studenți, dar, totuși, este etichetat ca fiind diferit doar pe considerente rasiale. Se consideră parte a comunității sale, Harlem, a orașului New York (le simte prezența ca instanțe în eseuul său, dovadă a faptului că este integrat în mediul în care trăiește și este influențat de acesta), dar, totuși, știe că pagina eseului său nu va fi „albă”, că rasa lui face parte din identitate, că îl definește, dar că trebuie să aibă aceleași drepturi ca ale celorlalți. În ceea ce privește procesul educativ, își dă seama că el și profesorul său au o conexiune ce nu ține cont de rasă, vârstă sau statut social: se influențează reciproc, deși nu întotdeauna își doresc, învață unul de la celălalt. Sunt, fiecare, parte a celuilalt, iar ceea ce îi unește este că sunt americani, cetățeni ai aceleiași societăți; o societate mozaică prin esența sa. George Bacovia, în poezia „Liceu”, își aduce aminte cu durere de perioada adolescenței sale: „Liceu - cimitir al tinereții mele”. Eul poetic evocă cu tristețe aceste momente, „profesorii pedanți” și „examele grele”, care i-au marcat tinerețea, aceste momente având o corespondență biografică. Tânărul Gheorghe Vasiliu (numele real al poetului) a absolvit cu greu liceul, fiind chinat de faptul că educația era colectivă - pedepsele și recompensele erau primite în grup, iar fiecare elev era considerat identic cu ceilalți colegi. Astfel, este surprins un alt defect al educației: lipsa de adaptare la nevoile individuale ale elevilor și tratarea lor ca pe o masă amorfă.

Socrate, după cum a fost surprins în „Dialogurile” lui Platon, asocia cunoașterea cu morala, afirma că „Există doar un bun: cunoaștere. Există doar un rău: ignoranța”. Așadar, educația este esențială și există un anumit moment la care trebuie realizată pentru a preveni curențe iremediabile sau mult mai greu reparabile mai târziu, atât la nivelul individului, cât și al societății. Tema educației și a școlii se asociază adesea cu tema adolescenței, o perioadă a descoperirii și clădirii ființei lăuntrice, a structurării sistemului de valori, a poziționării binomului identitate-alteritate într-un sistem de coordonate propriu; o perioadă

turbare, marcată de frământări, chinuri psihologice reale sau induse, dar, totuși, este o perioadă esențială pentru progresul individului, fiind adeseori legată indisolubil de alegerea unei căi pentru parcursul viitor. Educația este, pentru mulți, o țintă greu de atins: unii se confruntă cu mediul în care trăiesc, cu reticența și chiar incultura celor apropiați, alții sunt prinși în vârtoarea unei istorii clocotitoare sau încearcă să se ia la trântă cu prejudecățile adânc înrădăcinate în inima societății; unora le sunt răpite șansele de a progresa, având de a face cu un învățământ de slabă calitate – fie din cauza unor profesori complet lipsiți de harul pedagogic, fie din cauza metodelor ineficiente și a programelor neadaptate. Pentru alții, educația și școala au ca unic scop obținerea diplomei, iar incapacitățile reale ale elevilor nu contează atât timp cât părinții pot interveni pentru modificarea situației școlare.